MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA O'QITUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Jumaboyeva Madina Parda qizi
Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti magistranti

Qabul qilindi: 01.02.2026
Ko'rib chiqildi: 02.02.2026
Tasdiqlandi: 02.02.2026

Kalit so'zlar:
kommunikativ kompetensiya, kommunikativ nutq, malaka oshirish, pedagogik muloqot, ona tili va adabiyot o'qituvchisi, nutq madaniyati, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, interaktiv ta'lim, emotsional intellekt

Annotatsiya. Mazkur tezisda zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida kommunikativ kompetensiyaning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Unda malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarning, xususan, ona tili va adabiyot o'qituvchilarining kommunikativ nutqini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy ta'lim yondashuvlari asosida pedagogik muloqot, nutq madaniyati, emotsional-pedagogik sezgirlik hamda interaktiv ta'lim usullarining kasbiy faoliyatdagi roli ochib beriladi.

Ключевые слова:
коммуникативная компетенция, коммуникативная речь, повышение квалификации, педагогическое общение, учитель родного языка и литературы, культура речи, компетентностный подход, личностно-ориентированное образование, интерактивное образование, эмоциональный интеллект.

Аннотация. В данном тезисе освещается роль и значение коммуникативной компетенции как одного из важных факторов, обеспечивающих профессиональный успех учителя в современной системе образования. В нем анализируются научно-теоретические основы развития коммуникативной речи учителей, в частности, учителей родного языка и литературы, в процессе повышения квалификации. На основе личностно-ориентированного и компетентностного подходов к образованию раскрывается роль педагогического общения, культуры речи, эмоционально-педагогической чувствительности и интерактивных методов обучения в профессиональной деятельности.

Keywords:
communicative competence, communicative speech, professional development, pedagogical communication, native language and literature teacher, speech culture,

Annotation. This thesis highlights the role and importance of communicative competence as one of the important factors ensuring the professional success of a teacher in the modern education system. It analyzes the scientific and theoretical foundations of the development of communicative speech of teachers, in particular,

competency-based approach, personality-oriented education, interactive education, emotional intelligence.

teachers of native language and literature, in the process of professional development. Based on personality-oriented and competency-based educational approaches, the role of pedagogical communication, speech culture, emotional-pedagogical sensitivity, and interactive learning methods in professional activity is revealed.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son[1] va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrdagi 867-son “Maktabgacha va maktab ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi[2] qarorlariga muvofiq bugungi kunda malaka oshirish tinglovchilarining kommunikativ nutqini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari ta’limning insonparvarlik va kompetensiyaviy yo‘nalishi bilan bevosita bog‘liq holda shakllanmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchining kasbiy muvaffaqiyati nafaqat fan bo‘yicha bilim va metodik mahoratiga, balki uning kommunikativ kompetensiyalariga ham bevosita bog‘liqdir. Ayniqsa, malaka oshirish jarayonida o‘qituvchilarda samarali muloqot qilish, fikrni aniq va tushunarli ifodalash, tinglash madaniyatiga ega bo‘lish, pedagogik hamkorlikni yo‘lga qo‘yish kabi kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Kommunikativ kompetensiya o‘qituvchining o‘quvchilar, hamkasblar va ta’lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan samarali o‘zaro munosabat o‘rnatishiga xizmat qiladi. Malaka oshirish jarayonida ushbu kompetensiyani rivojlantirish o‘qituvchining kasbiy moslashuvchanligini oshiradi, innovatsion pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llashga yordam beradi hamda ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlaydi. Shuningdek, rivojlangan kommunikativ kompetensiya o‘qituvchining kasbiy o‘sishiga, pedagogik faoliyatda yuzaga keladigan muammolarni konstruktiv hal etishiga va ijobiy psixologik muhitni shakllantirishiga imkon yaratadi. Shu bois, malaka oshirish tizimida o‘qituvchilarning kommunikativ

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son Qarori.

[2] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining , 20.12.2024 yildagi 867-son Maktabgacha va maktab ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to‘g‘risidagi Qarori.

kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar va treninglar muhim strategik vazifa hisoblanadi.

2025-yil 1-yanvardan e’tiboran Umumiy o‘rta ta’lim va maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagoglar uchun malaka oshirish kurslari **har 5 yilda bir marta majburiy tarzda** tashkil etilishi belgilangan. Ushbu kurslar **kamida 100 soatdan** iborat bo‘lishi lozim, direktor va rahbarlar uchun esa **kamida 144 soat** malaka oshirish kursi belgilangan. Shu bilan birga, islohotlar nuqtayi nazaridan, har yili pedagoglar uchun **30–36 soatlik malaka oshirish (professional development) faoliyatini o‘tkazish** mexanizmi ham joriy etilishi rejalashtirilgan. Bu yondashuv “hayot davomida o‘qish” tamoyiliga asoslangan bo‘lib, o‘qituvchilarni muntazam ravishda kasbiy jihatdan mustahkamlashga qaratilgan.[3]

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda tinglovchi bilimni tayyor holatda qabul qiluvchi emas, balki muloqot jarayonida bilimni faol ravishda egallovchi shaxs sifatida talqin etiladi. Shu bois kommunikativ nutqni rivojlantirish ta’lim jarayonining markaziy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Hozirgi ta’lim amaliyotida kommunikativ nutq shaxsning kasbiy faoliyatidagi ijtimoiy, psixologik va madaniy ehtiyojlarni qondirish vositasi sifatida o‘rganiladi. Psixologik nuqtai nazardan, muloqot shaxs rivojining muhim sharti bo‘lib, nutq faoliyati orqali tinglovchining o‘z fikrini erkin ifodalashi, boshqalar bilan samarali hamkorlik qilishi va kasbiy muhitga moslashuvi ta’minlanadi. Emotsional intellekt va refleksiv tafakkur nazariyalari kommunikativ nutqni rivojlantirishda shaxsning ichki imkoniyatlarini faollashtirishga xizmat qiladi.[4] Zamonaviy lingvistik va nutqshunoslik yondashuvlarida kommunikativ nutq faqat til me’yorlariga rioya qilish bilan cheklanmay, balki nutqning vaziyatga mosligi, mantiqiyligi, ta’sirchanligi va madaniyligi bilan baholanadi.[5]

Bugungi kunda pedagogik nutqning funksional jihatlari – tinglovchi bilan dialog o‘rnatish, fikrni asoslash, munozara olib borish va auditoriyaga mos nutq strategiyalarini tanlash – ilmiy jihatdan asoslangan muhim mezonlar sifatida qaralmoqda. Shuningdek, kommunikatsiya nazariyalari nuqtai nazaridan, malaka oshirish tinglovchilarining nutqini rivojlantirish jarayoni interaktiv va dialogik ta’lim asosida tashkil etiladi. Onlayn va an’anaviy ta’lim muhitlarida samarali muloqot olib borish, verbal va noverbal vositalardan o‘rinli foydalanish, kasbiy diskursni to‘g‘ri shakllantirish bugungi kun ta’limining dolzarb ilmiy-nazariy asoslari sifatida namoyon bo‘lmoqda.

[3] www.xalqtaliminfo.uz.
[4] https://www.sciencedirect.com/author/7005294275/masoud-rahimi
[5] www.inlibrary.uz

O‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi – bu uning ta’lim jarayonida samarali muloqot o‘rnatish, fikr almashish va pedagogik ta’sir ko‘rsatish qobiliyatlari majmuidir. Ushbu kompetensiya bir nechta o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlardan iborat bo‘lib, ular ayniqsa ona tili va adabiyot o‘qituvchisining kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalo, nutqiy kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Ona tili va adabiyot o‘qituvchisi uchun to‘g‘ri, ravon, mantiqiy va ifodali nutqqa ega bo‘lish kasbiy zaruratdir. U grammatik jihatdan to‘g‘ri gapirish, adabiy til me’yorlariga rioya qilish, badiiy matnlarni ifodali o‘qish va sharhlash orqali o‘quvchilarda til va nutq madaniyatini shakllantiradi. O‘qituvchining nutqidagi aniqlik va ta’sirchanlik o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. *Ikkinchidan,* tinglash va muloqot madaniyati kompetensiyasi muhim o‘rin tutadi. Ona tili va adabiyot o‘qituvchisi o‘quvchilarning fikrini sabr bilan tinglashi, ularning savol va mulohazalariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi, bahs-munozaralarda tenglik va hamkorlik muhitini yaratishi lozim. Ayniqsa, adabiy asarlarni tahlil qilish jarayonida o‘quvchilarning shaxsiy qarashlarini qo‘llab-quvvatlash, mustaqil fikrlashga undash kommunikativ kompetensiyaning muhim ko‘rinishidir. Shuningdek, pedagogik-emotsional kompetensiya ham ona tili va adabiyot o‘qituvchisi faoliyatida muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda muloqot olib borishi, ularning hissiy holatini sezishi va ijobiy psixologik muhit yaratishi kerak. Badiiy asarlarni o‘rganishda hissiy ta’sirchanlik, obrazlarga hamdardlik bildirish va o‘quvchilarda estetik didni shakllantirish aynan shu kompetensiya orqali amalga oshadi. Bundan tashqari, interaktiv va didaktik kommunikatsiya kompetensiyasi ham muhimdir. Ona tili va adabiyot o‘qituvchisi savol-javob, munozara, rolli o‘yinlar, matn ustida jamoaviy ishlash kabi interaktiv usullar orqali o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi. Bu jarayonda o‘qituvchi yo‘naltiruvchi, maslahatchi va hamkor sifatida ishtirok etib, o‘quvchilarning erkin fikr bildirishiga sharoit yaratadi.

Bugungi ilmiy-nazariy yondashuvlar malaka oshirish tinglovchilarining kommunikativ nutqini shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, refleksiv va dialogik ta’lim asosida rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu yondashuvlar tinglovchilarning kasbiy muloqot madaniyatini yuksaltirish, pedagogik faoliyatda samarali nutqiy ta’sir ko‘rsatish imkonini beradi. Ona tili va adabiyot o‘qituvchisining kommunikativ kompetensiyasi nutqiy mahorat, tinglash va muloqot madaniyati, emotsional sezgirlik hamda interaktiv usullarni samarali qo‘llashni o‘z ichiga olib, o‘quvchilarning nutqiy va ma’naviy rivojiga ijobiy ta’sir qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.04.2025 yildagi PF-73-son Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 27.08.2019 yildagi PF-5789-son Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risidagi Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son Qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining , 20.12.2024 yildagi 867-son Maktabgacha va maktab ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to‘g‘risidagi Qarori.
6. **Z.Ismailova.** Pedagogik muloqot va nutq madaniyati. O‘quv qo‘llanma. – T : Fan va texnologiya, 2019. B.180.
7. **E. G‘oziyev.** Pedagogik psixologiya. Darslik. – T: O‘qituvchi, 2017. B.320.
8. **N. Mahmudov.** Nutq madaniyati asoslari. O‘quv qo‘llanma. – T : Akademnashr, 2016. B.200
9. **N. Sayidahmedov N.** Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T : Fan, 2018. B. 256.
10. www.lex.uz , www.xalqtaliminfo.uz , www.inlibrary.uz.